

Гошовська І. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філології та перекладу
Івано-Франківського національного технічного
університету нафти і газу

ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ Е. БРОНТЕ «БУРЕМНИЙ ПЕРЕВАЛ»

Анотація. У статті узагальнено інформацію про словниковий склад мови, про поділ лексики на активну та пасивну. Проаналізовано підходи до тлумачення поняття «архаїзм». Систематизовано дані про трансформації, застосовані при перекладі твору Е. Бронте «Буремний перевал».

Ключові слова: архаїзм, перекладацька трансформація, словниковий відповідник, транскодуювання, контекстуальна заміна, заміна однієї частини мови іншою, антонімічний переклад, генералізація поняття.

Постановка проблеми. Лексична система будь-якої мови є нестабільною та постійно змінною величиною. Залежно від розвитку суспільства, економічних, культурних, політичних, наукових факторів відбуваються зміни в мові: нові слова народжуються, інші переходять у пасивний вжиток. У сучасній лінгвістиці досить багато розвідок, присвячених неології, у той час, як використання пасивного словника залишається поза увагою мовознавців. Зважаючи на те, що пасивна лексика, а саме: діалектизми, архаїзми, терміни, є манерою письма митців слова, вважаємо за доцільне проаналізувати трансформації при перекладі архаїзмів у художньому творі.

Аналіз останніх публікацій. Архаїзми як особливий пласт лексики досліджували: Г. Б. Антрушина, Р. З. Гінзбург, С. С. Хідекель, Г. Ю. Князева, В. В. Єлісеєва, М. П. Кочерган, А. Г. Ніколенко. Архаїзми цікавлять сучасних лінгвістів як манера письма певного автора (О. В. Коваленко, К. П. Суржикова), так і в перекладацькому аспекті (Т. А. Ласінська, Н. С. Сілікіна). Романи Е. Бронте як матеріал лінгвістичних досліджень були об'єктом аналізу в роботах А. Василик, Л. Є. Ковальової, Г. П. Пасічник.

Об'єктом дослідження є архаїзми англійської мови. **Предметом** – трансформації при перекладі англійських архаїзмів на українську мову.

Мета дослідження полягає в аналізі способів перекладу архаїзмів на матеріалі твору Е. Бронте «Буремний перевал». Виконання мети вимагає розв'язання таких **завдань**: 1) проаналізувати підходи до визначення поняття «архаїзм»; 2) встановити найтипівіші способи перекладу архаїзмів на українську та російську мови.

Традиційним є поділ лексики на активну і пасивну (Р. З. Гінзбург, С. С. Хідекель, Г. Ю. Князева, М. П. Кочерган). До активної лексики відносять частіше вживані слова. Цю лексику, за словами М. П. Кочергана, використовують усі носії мови незалежно від професії, освіти, місця проживання тощо. Пасивною лексикою є менш вживані слова, а саме: застарілі слова, слова, які тільки-но з'яви-

лися в мові, а також професіоналізми, екзотизми, жаргонізми й арготизми [4, с. 214]. Архаїзми належать до пасивної лексики.

Відповідно до А. Г. Ніколенко архаїзми – це вимираючі слова, які частково або повністю вийшли з обігу [5, с. 254]. З одного боку, слово може «застаріти» само по собі, тобто, виявитися витісненим з живого використання іншим синонімом (наприклад: *whilom – formerly, swain – peasant, methinks – it seems to me, yon – there, to throw – to think*), з іншого боку, воно може «застаріти» у тому сенсі, що з обігу зникає предмет, який позначається цим словом (наприклад: *garget – намісто, mace – булава, yeoman – старший писар, goblet – стона, baldrick – зодіак*) [13, с. 65].

На думку мовознавців, архаїзми є прерогативою художньої літератури, зокрема історичних романів [5, с. 254]. До цієї категорії належить і твір Е. Бронте «Буремний перевал», опублікований у 1847 р. Першим серед українців переклав згаданий роман Михайло Рудницький [14, с. 172; 10, с. 99]. Х. Пастух досліджує проблематику перекладу назви твору. Дослідниця вважає, що калька назви з російського перекладу «Грозовий перевал» невдала: у тексті роману про перевал мови немає, а йдеться про атмосферичні сум'яття. Діалектне слово «*wuthering*» полісемантичне – воно означає і «негоду», і «натиск», «тремтіння». Це не тільки зовнішній, а й внутрішній *Sturm und Drang* – буремність персонажів» [14, с. 174]. На думку Х. Пастух, неологізм М. Рудницького «Буревіхи» кращий, ніж «Грозовий перевал», хоч і він не точний. На зразок польського перекладу назви роману – «*Wichrowe wzgryza*» – Х. Пастух пропонує свій варіант перекладу – «Буревійні верхи» [14, с. 174].

У 2006 році в Харківському видавництві «Фоліо» виходить переклад роману Е. Бронте під назвою «Грозовий перевал», виконаний Д. О. Радієнко. «Помітне емоційне посилення лайливої лексики у перекладі Д. Радієнко й подекуди контекстуальна заміна у випадках стилістично забарвлених порівнянь, метафор та яскравих епітетів [14, с. 9]. У 2009 році видавництво «Країна мрій» випускає переклад роману, здійснений Оленою Андріяш. Щодо російської мови, то вперше «Буремний перевал» було перекладено у 1956 р. Надією Вольпін. Переклади О. Андріяш та Н. Вольпін ми обрали як матеріал дослідження.

При аналізі зазначених перекладів «Буремного перевалу» ми прийшли до висновку, що обидва перекладача застосовують метод словникового відповідника значно частіше, ніж трансформації, а саме: 40% архаїзмів було

перекладено таким чином. О. Андріяш використовує словникові відповідники з емотивним забарвленням, застосовуючи сленг або діалектизми. Н. Вольпін надає перевагу словниковим відповідникам нейтрального забарвлення. Наприклад: «*He might well skulk behind the settle, on beholding such a bright, graceful damsel enter the house, instead of a rough-headed counterpart of himself, as he expected*» [18, с. 71]. У цьому контексті архаїзмом є слово «*damsel*», яке означає «a young unmarried woman» [Collins dictionary]. О. Андріяш використовує номінацію «панянка»: «*І тому хлопчина, вочевидь, причаївся за лавою, узорівши, як у дім входить така зграбна панянка замість розпатлані копії його самого, як він, мабуть, очікував*» [7, с. 28]. Академічний тлумачний словник української мови визначає це слово так: ніжна, тендітна або гарно вбрана дівчина. Цей відповідник підходить до контексту, оскільки йдеться про те, що молода героїня, будучи хворою, гостювала три тижні у будинку по сусідству, де з неї зробили справжню леді з витонченими манерами. Російський переклад звучить наступним чином: «*Недаром он притаился за спинкой скамьи, увидав, что в дом вместо лохматой расстрепки, под стать ему самому, вошла такая нарядная элегантная девица*» [6, с. 58]. Н. Вольпін, як і О. Андріяш, використала застарілу лексичну одиницю для збереження конотації.

Другим за частотністю використання є метод контекстуальної заміни. Прикладом є наступний контекст: «*I doubt thy mother and I must rue that we ever reared thee!*» [8, с. 55]. Архаїзмом у цьому реченні виступає дієслово *rue*, яке означає «to feel sorrow, remorse, or regret for». Російський перекладач Н. Вольпін обирає один із запропонованих словникових варіантів: «*Боюсь, нам с твоей матерью в пору каются, что мы тебя взрастили*». Цей переклад абсолютно точно передає зміст оригіналу. Український перекладач О. Андріяш використала контекстуальну заміну: «*Думаю, наплачемся ми ще з матінкою, що тебе таку зростили*». У романі ця репліка належить батьку головної героїні, який зовсім незадоволений поведінкою своєї маленької доньки. Можна стверджувати, що заміна О. Андріяш є влучною, не беручи до уваги певні відмінності між оригіналом і перекладом.

Аналізуючи переклади, було виявлено архаїзми, перекладені з використанням заміни слова однієї частини мови іншою. Ця перекладацька трансформація є третьою за частотою використання, наприклад: «*What! You are attempting the coxcomb, are you?*». Архаїзмом є слово «*coxcomb*», яке означає «a forrish man». У цьому реченні архаїзм вживається у словосполученні *attempt the coxcomb*, яке дослівно перекладають «*намагатися вдавати фата*». О. Андріяш використовує метод заміни однієї частини мови іншою і трансформує іменник у дієслово: «*Що-о? Ти ще й фасонити надумав?*». Така трансформація є досить вдалою, оскільки поняття «*фасонити*», згідно академічного тлумачного словника української мови, має значення поводитися з показним шиком; хизуватися, форсити, франтувати. У російському перекладі архаїзм «*coxcomb*» перекладений з використанням додавання: «*Как! Ты еще вздумал разыгрывать франта?*». Використане словосполучення є синонімом українського дієслова «*фасонити*» і підходить до контексту.

Малопродуктивними в аналізованих перекладах є такі трансформації, як: генералізація слова, транскоду-

вання, смисловий розвиток, додавання слова та антонімічний переклад.

В. Карабан зазначає, що у процесі перекладу лексичних елементів перекладні відповідники можуть утворюватися за рахунок не тільки звуження значення англійських слів, а й розширення значення. Лексичною перекладацькою трансформацією, що при цьому використовується і що протилежна за напрямком трансформації конкретизації, є генералізація, внаслідок якої слово із вузьким значенням, що перекладається, замінюється у перекладі на слово із ширшим значенням, нерідко, гіпонімом [21, с. 306]. Прикладом генералізації є наступний контекст: «*The «walk in» was uttered with closed teeth, and expressed with the sediment, «Go to the Deuce»*. Архаїзмом у цьому реченні є слово «*Deuce*». Словниковим відповідником цій фразі є словосполучення «*йди до біса*». Український перекладач О. Андріяш генералізує цей вислів і замінює його словом «*прокляття*»: «*Це його «Заходь-те!» було кинуте через зціплені зуби і прозвучало ніби прокляття*». Слово «*прокляття*» є більш загальним, ніж вислів *йди до біса*. О. Андріяш використовує генералізацію, хоч В. Карабан зауважує, що цей вид трансформації слід вживати лише в тих випадках, коли вживання у перекладі словникового відповідника може призвести до порушення граматичних або стилістичних норм перекладу [21, с. 307]. У цьому контексті використання словникового відповідника не порушувало б ні граматичних, ні стилістичних норм. У російському перекладі використано словниковий відповідник: «*Входите*» було прозвучано сквозь стиснутые зуби и прозвучало как «*ступайте к черту*». Можна припустити, що завдяки генералізації О. Андріяш пом'якшила контекст.

Прикладом застосування перекладацької трансформації транскодування є таке речення: «*Dame Archer brought the cherub down to master, in the house, and his face just began to light up, when the old croaker steps forward, and says he – Earns haw, it's a blessing your wife has been spared to leave you this son*». Е. Бронте використала у цьому реченні архаїзм «*dame*», який означає «a matronly or elderly woman». О. Андріяш перекладає архаїзм транскодуванням, а саме – транскрибуванням: «*Дейм Арчер принесла малятко до хазяїна, і тільки-но його обличчя засяяло від радості, як наперед висунулося старе каркало та й говорить: «Ерншо, твоє щастя, що жінка вижила, аби залишити тобі цього сина*». Оскільки слова «*дейм*» в українській мові не існує, можна припустити, що О. Андріяш використала цю номінацію, вважаючи її власною назвою. Однак цей архаїзм був використаний у різних контекстах роману, в який стає зрозумілим, що він є загальним словом: «*But the poor dame had reason to repent of her kindness. Happily, an inhabitant of the kitchen made more dispatch: a lusty dame, with tucked-up gown, bare arms, and fire-flushed cheeks, rushed into the midst of us flourishing a frying-pan*». В. Карабан попереджає, що перш, ніж застосовувати транскрибування, перекладач повинен переконатися, що в мові перекладу відсутній перекладний відповідник [21, с. 283]. Перекладацьким еквівалентом архаїзму «*dame*» є слова «*пані*», «*дама*», «*тітка*», «*молодичка*». Російський перекладач Н. Вольпін переклала архаїзм словом «*тетушка*»: «*Тетушка Арчер принесла ангелочка в дом, к хозяину, и лицо у хозяйина*

так и засияло, а старый ворон сунулся вперед и говорит: «Эршио, ваше счастье, что жена успела подарить вам сына». Російський переклад архаїзму повністю відповідає змісту оригіналу і може вважатися більш точним, ніж український.

Трансформація із застосуванням антонімічного перекладу використовується у такому реченні: «... *and as long as she let him alone she might trample on us like slaves, for **ought** he cared!*». У цьому реченні Е. Бронте використовує архаїзм «*ought*». Щоб передати байдужість брата, О. Андріяш використовує заперечення у перекладі: «... і поки вона залишала брата у спокої, він дозволяв їй використовувати нас, мов рабів: його це **анітрохи не бентежило**». Н. Вольпін вдалася до контекстуальної заміни: «и покуда она не задевала его лично, позволяя ей помыкать нами, как невольниками — **ему-то что!**». У цьому випадку неможливо обрати кращий переклад, оскільки обидва з них є повноцінними.

Висновки. Найтипівішими способами перекладу архаїзмів у творі Е. Бронте «Буремний перевал» є використання словникових відповідників, вибір варіантних відповідників, транскодування, контекстуальна заміна, смисловий розвиток, антонімічний переклад, конкретизація значення слова, генералізація поняття, заміна слова однієї частини мови іншою. Найчастотнішими трансформаціями є метод словникового відповідника, метод контекстуальної заміни, заміна слова однієї частини мови іншою. Усі інші трансформації є рідковживаними і складають до 5% кожна. Перспективи подальшої роботи вбачаємо в дослідженні збереження стилістичного навантаження архаїзмів при їх перекладі на українську мову.

Література:

1. Антрушина Г. Б. Лексикология английского языка / Г. Б. Антрушина, О. В. Афанасьева, Н. Н. Морозова. – М.: Дрофа, 1999. – 288 с.
2. Гинзбург Р. З. Лексикология английского языка / Р. З. Гинзбург, С. С. Хидекель, Г. Ю. Князева и А. А. Санкин. – М.: Высш. шк., 1979. – 269 с.
3. Елисеєва В. В. Лексикология английского языка / В. В. Елисеєва. – М.: СПбГУ, 2003. – 172 с.
4. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: [підручник] / М. П. Кочерган. – К.: ВЦ «Академія», 2006. – 368 с.
5. Ніколенко А. Г. Лексикологія англійської мови – теорія і практика / Ніколенко А. Г. – Вінниця: Нова Книга, 2007. – 528 с.
6. Коваленко О. В. Хронологічно маркована лексика як фактор тексту в жанрі історичного роману (на матеріалі художньої прози В. Скотта): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. В. Коваленко. – Одеса, 2002. – 18 с.
7. Суржикова К. П. Архаїчні та історичні мовні елементи у творі Г. Граса «Бляшаний барабан»: функції застосування / К. П. Суржикова // Вісник Житомирського державного університету. – Філологічні науки. – 2010. – Випуск 51. – С. 224-227.
8. Ласінська Т. А. Переклад архаїзованої групи дієслів / Т. А. Ласінська // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи / Редкол. А. Д. Белова (голов. ред.) та ін.; НАН України. Центр наукових досліджень і викладання іноземних мов; – К., 2011. – С. 198-203.
9. Силкіна Н. С. Проблемы передачи архаизмов, диалектизмов и заимствований при переводе прозы XIX–XX веков на русский язык: на материале французского и английского языков: автореферат канд. филол. наук: спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Н. С. Силкіна. – Москва, 2000. – 23 с.

10. Василик А. Роман Емілі Бронте Wuthering Heights у перекладі Михайла Рудницького (1933, Львів) (до питання про відтворення хронотопу) / А. Василик // Наукові записки. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград, 2013. – Випуск 116. – С. 99-102.
11. Ковалева Л. Е. Об основных приемах перевода ономастических наименований с английского на русский язык: на материале романа Э. Бронте «Грозовой перевал» / Л. Е. Ковалева // Язык. Общество. Проблемы межкультурной коммуникации: материалы Междунар. науч. конф. (Гродно, 20–21 марта 2012 г.). – Ч. 1. – Гродно: ГрГУ, 2012. – С. 156-161.
12. Пасічник Г. П. До питання адекватності перекладу / Г. П. Пасічник // Вісник Сумського державного університету. – Серія Філологічні науки. – 2004. – № 4 (63) – С. 114-117.
13. Гальперин И. Р. Лексикология английского языка / Гальперин И. Р., Черкасская Е. Б. – М.: «ИН-ЯЗ», 1956. – 298 с.
14. Пастух Х. «Грозовой перевал» – найромантичніший твір, на думку англійців / Х. Пастух // Всесвіт. – 2008. – № 3-4. – С. 172-174.
15. Назаренко Н. І. Рецепція творчості сестер Бронте в українській літературі: автореф. дис. канд. філол. наук: спец. 10.01.05 «Порівняльне літературознавство» / Н. І. Назаренко. – К., 2011. – 19 с.
16. Бронте Е. Буремний Перевал / Е. Бронте; [пер. з англ. О. Андріяш]. – К.: Країна мрій, 2009. – 182 с.
17. Бронте Э. Грозовой Перевал / Э. Бронте; [пер. с англ. Н. Д. Вольпин]. – М.: Мартин, 2008. – 336 с.
18. Bronte E. Wuthering Heights / Emily Bronte. – New York: Penguin Books, 1985. – 373 p.
19. Collins Dictionary [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/English>.
20. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/>.
21. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми / В. І. Карабан. – Вінниця: Нова книга, 2002. – 564 с.

Гошовская И. В. Трансформации при переводе романа Э. Бронте «Грозовой перевал» на украинский и русский языки

Аннотация. В статье обобщена информация о словарном составе языка, о разделении лексики. Проанализированы подходы к толкованию понятия «архаизм». Систематизированы данные о трансформациях, примененных при переводе произведения Э. Бронте «Грозовой перевал».

Ключевые слова: архаизм, переводческая трансформация, словарный эквивалент, транскодувание, контекстуальная замена, замена одной части речи другой, антонимический перевод, генерализация понятия.

Hoshovska I. Transformations when translating the novel «Wuthering Heights» by E. Bronte into Ukrainian and Russian

Summary. In the article we've summarized the information about word stock, word stock division into active and passive vocabularies. The approaches to interpretation of the concept «archaic word» have been analyzed. The data on transformations applied in translating the novel «Wuthering Heights» by E. Bronte have been systematized.

Key words: archaic word, translation transformation, equivalency, transcription, contextual change, change of grammatical forms, antonymic translation, generalization of concept.